

ЗНАЧЕННЄВИЙ СИНКРЕТИЗМ ОБ'ЄКТНО-АТРИБУТИВНИХ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ

Статтю присвячено дослідженню репрезентантів внутрішньорангової спільнокатегорійної синхронної перехідності – складнопідрядних речень, що демонструють значеннєвий синкретизм. Описано специфіку синкретичних складнопідрядних речень нерозчленованої структури – об'єктно-атрибутивних конструкцій, проаналізовано ступінь вияву диференційних ознак, умотивовано логічність їх кваліфікації як синкретичних утворень. Обґрунтовано значеннєвий синкретизм складнопідрядних об'єктно-атрибутивних речень, суть якого полягає в поєднанні семантико-синтаксичних відношень складнопідрядних одного структурного типу – нерозчленованої структури.

Ключові слова: синхронна перехідність, синкретизм, формальний синкретизм, значеннєвий синкретизм, формально-значеннєвий синкретизм, синкретичні об'єктно-атрибутивні складнопідрядні речення.

Шитик Л. В. Смысловый синкретизм объектно-атрибутивных сложноподчинённых предложений. *Статья посвящена исследованию репрезентантов внутриранговой общекатегориальной синхронной переходности – сложноподчинённым предложениям, демонстрирующим смысловый синкретизм. Описана специфика синкретических сложноподчинённых предложений нерасчленённой структуры – объектно-атрибутивных конструкций, определена степень проявления дифференциальных признаков, мотивирована логичность их квалификации как синкретических образований. Обоснован смысловый синкретизм сложноподчинённых объектно-атрибутивных предложений, сущность которого заключается в сочетании семантико-синтаксических отношений сложноподчинённых одного структурного типа – нерасчленённой структуры.*

Ключевые слова: синхронная переходность, синкретизм, формальный синкретизм, смысловый синкретизм, формально-смысловый синкретизм, синкретические объектно-атрибутивные сложноподчинённые предложения.

Shytyk L. V. Semantic Syncretism of Objective-and-Attributive Compound Sentences. *The article studies the representants of inner grade common categorial synchronous transitivity – the compound sentences that demonstrate semantic syncretism. Relevance of the study of syntactic units of this kind arises because of the need of clarification of their status in the system of a compound sentence.*

The purpose of the article is to study the objective-and-attributive compound sentences that represent semantic syncretism.

The objectives are to describe specific character of objective-and-attributive compound structures, to analyze the expression degree of differential signs, to reason the validity of their qualification as syncretic entities.

Semantic syncretism of objective-and-attributive compound sentences, the essence of which is a combination of semantic and syntactic relations of compound sentences of one structural type – undifferentiated segmented structure – is grounded. The specific character of syncretic objective-and-attributive compound sentences is described, the expression degree of differential signs is analyzed, and validity of their qualification as syncretic entities is reasoned. The author determined the expression degree of differential signs in syncretic objective-and-attributive compound sentences that depends on the specific binding agents, presence and absence of correlative demonstrative words and their lexical and grammatical features, presence or absence of attributive distributor etc.

It is concluded that the syncretic compound sentences with objective-and-attributive value show semantic syncretism. They have synthesized semantic and syntactic relation of the compound sentences of one structural type – undifferentiated segmented structure.

Keywords: *synchronous transition, syncretism, formal syncretism, semantic syncretism, formal-and-semantic syncretism, syncretic objective-and-attributive compound sentences.*

Синтез диференційних ознак у синкретичних складних реченнях може бути щодо змісту (значення мовних одиниць), щодо вираження (способу вираження, виду зв'язку, характеру залежності), а також щодо змісту й вираження водночас [19: 41]. З огляду на це в системі складнопідрядних речень виокремлюємо конструкції, яким властивий формальний, значеннєвий та формально-значеннєвий синкретизм.

До складних утворень, що демонструють значеннєвий синкретизм, належать конструкції, у яких поєднано семантико-синтаксичні відношення складнопідрядних одного структурного типу. Серед складнопідрядних нерозчленованої структури диференціюємо об'єктно-атрибутивні та синкретичні займенниково-співвідносні речення. Вивчення таких перехідних утворень є актуальною лінгвістичною проблемою.

У межах складнопідрядних нерозчленованої структури синкретичний зміст мають складнопідрядні об'єктно-атрибутивні речення, синкретизм яких зумовлений синкретизмом категорійного значення опорних слів у головній частині – іменників віддієслівного походження або іменників, що не мають словотвірних зв'язків із дієсловами, але виявляють здатність до керування, серед яких легенда, пісня, притча, романс, телеграма, депеша, слово, ідея, факт, приклад, історія, версія, гіпотеза, закон, правило, теорія, висновок тощо. Напр.: Сам Хуржик відкинув *думку*,^{про що?яку?} *що* наймита вбили татари (В. Малик); На голови, де, наче солов'ї, своє гніздо шодня звивають будні, упав *романс*,^{про що? який?} *як* він любив її і говорив слова її незабутні (Л. Костенко); І робив звідси *висновок*,^{про що?який?} *що* відсталіші нації повинні спочатку забагатіти, аби включитися в загальнокультурний процес (Іван Ле).

Складнопідрядні речення з опорним віддієслівним іменником у головній частині, попри достатню увагу до них синтаксистів, не мають єдиного трактування. Одні дослідники не вбачають у таких реченнях синтезованих відношень, тому зараховують їх або до з'ясувальних (з'ясувально-об'єктних чи, за логіко-граматичною класифікацією, – додаткових) [13: 472; 4: 156; 15: 366; 1: 190; 3: 333]), або до складнопідрядних означальних [12: 293]. Інші акцентують на ускладненні з'ясувальної підрядної частини означальним відтінком [2: 420; 6: 258 260] чи виокремлюють серед підрядних додаткових нечітку групу речень, які одночасно «можуть відповідати на питання підрядних означальних» [8: 212 та ін.]. Треті витлумачують такі синтаксичні одиниці як синкретичні атрибутивно-з'ясувальні [7: 64 123], як складнопідрядні із синкретичною семантикою об'єктно-атрибутивного характеру [11: 12], як означально-додаткові складнопідрядні речення [18: 101]. Г.Д. Фігуровська кваліфікує речення з опорним іменником дієслівного походження (враження, відчуття, почуття тощо) чи семантично подібним до нього (вид, факт) та сполучником ніби, який можна замінити на що, як об'єктно-суб'єктні.

Такий висновок ґрунтований на тому, що, по-перше, сполучник *ніби* є в такому разі з'ясувальним, а не порівняльним (взаємозамінний із *що*), по-друге, іменники часто входять до складу стійких зворотів, співвідносних із дієсловами: складалося враження – здавалося, виникло відчуття – відчувалося, зробити вигляд – прикинутися тощо [16: 126–127].

Р.О. Христіанінова аналізує синтаксичні конструкції з опорним віддієслівним іменником, що зберігає валентність твірного дієслова, як перехідний тип речень із валентно зумовленими і валентно не зумовленими прислівними підрядними частинами. Для таких речень, уважає дослідниця, характерний формально-синтаксичний синкретизм, що призводить до синкретизму семантико-синтаксичного, тому в них поєднуються об'єктне й атрибутивне значення [17: 293].

Мета статті полягає в комплексному аналізі синкретичних складно-підрядних речень нерозчленованої структури з об'єктно-атрибутивним значенням, що репрезентують значеннєвий синкретизм. Досягненню задекларованої мети сприятиме реалізація таких завдань: описати специфіку синкретичних об'єктно-атрибутивних складнопідрядних речень, проаналізувати ступінь вияву диференційних ознак, умотивувати логічність їх кваліфікації як синкретичних утворень.

Застосований для аналізу синкретичних складнопідрядних речень структурно-семантичний принцип класифікації підтверджує реалізовану концепцію перехідності, згідно з якою розрізняють синкретизм форми, синкретизм змісту та синкретизм форми і змісту одночасно. Відповідно до цього об'єктно-атрибутивні складні конструкції зараховані до семантико-синтаксичного різновиду синкретичних складнопідрядних речень, маркованих значеннєвим синкретизмом, тому що для них характерний синтез семантико-синтаксичних відношень складнопідрядних речень одного структурного типу – синтаксичних одиниць нерозчленованої структури.

Важливе місце в синкретичних об'єктно-атрибутивних реченнях належить опорним словам-девербативам та сполучним засобам. На думку дослідників, «при багатьох таких іменниках підрядні частини займають комбіновану позицію – об'єктного й означального поширювача» [14: 500], а тому ці конструкції є з'ясувальні, якщо іменник має значення опорних слів з'ясувальних речень, із погляду ж аналогії до членів речення вони об'єктно-означальні [Там само, 501]. Корпус девербативів та іменників, що не мають словотвірних зв'язків із дієсловами, але виявляють здатність до керування, різноманітний, напр.: І невідомо звідки пішла в народі *чутка*,^{про що? яка?} *ніби* рекрутів також беруть не до війська, а в живу данину перському шахові (З. Тулуб); Він [дош] тихо плаче *правду*,^{про що? яку?} *що* я когось далекого люблю (Л. Костенко); Іще з'явилося якесь неясне *відчуття*^{ного? яке?} з тих далеких років, *що* весь цей час він ріс, жив під дбайливо-обережним, непомітним поглядом чийось добрих, трохи печальних очей (В. Захарченко); Гоголь ... колись висловив *думку*,^{про що? яку?} *що* саме народні пісні виповідають нам справжню, не поверхову історію народу... (О. Гончар).

Опорні віддієслівні іменники можуть бути компонентом фразеологічного словосполучення, але й у такому разі складнопідрядні речення є

синкретичними, напр.: Люба раптом *спіймала себе на думці*, ^{про що? який?} *що* по цьому дивовижному туману можна запросто йти куди завгодно (Люко Дашвар); Пані *висловила здогад*, ^{про що? який?} *чому* жінок так неохоче допускають у владні структури... (Л. Костенко); Вище я *висловив сумнів*, ^{у чому? який?} *що* навряд чи було саме так... (В. Шевчук); ... *маю підозру*, ^{у чому? яку?} *що* пан возний не до кінця повірив розповіді Ганни Журавлихи (В. Шевчук); Тож необхідно *мати певність*, ^{у чому? яку?} *що* європейська система вищої освіти набуває всесвітнього рівня притягання, котрий відповідає нашим екстраординарним культурним і науковим традиціям (Урок української, 2007, № 1); Колись я *дав слово* ^{про що? яке?} вашій матері, *що* заради вас берегтиму цю таємницю (Є. Кононенко); Юсуп *не має сумнівів*, ^{у чому? яких?} *що* Саїд інакше, по-дружньому розумітиме його нещастя, його зневіру в житті (Іван Ле).

Р.О. Христіанінова зазначає, що в синкретичних складнопідрядних реченнях уживаються сполучники буцім, буцімто, мов, мовби, мовбито, немовбито, наче, начебто, неначе, ніби, нібито, чи, що, щоб, як, а в реченнях із підрядними атрибутивними частинами невалентного характеру — сполучні слова який, котрий [17: 294]. Варто також додати, що в об'єктно-атрибутивних реченнях засобом зв'язку можуть бути й сполучні слова де, куди, звідки, чому, навіщо, коли, як, скільки, наскільки, хто, що, який, чий, якщо вони не дублюють опорне слово головної частини, напр.: Високі колеса меланхолійно-кволо оберталися в русі, створюючи *враження*, ^{чого? яке?} *що* господарі подорожують від самого похорону останнього фараона в єгипетських пустелях... (Іван Ле); У мене виникла *думка*, ^{про що? яка?} *щоб* цей молодий художник [...] поїхав зі мною до Полтави (В. Малик); За столом між салатами і ковбасами [...] переповідали сільські *плітки*, ^{про що? які?} *буцімто* його мати вбила свою старшу невістку Марину (Є. Кононенко); ...миттю згадав, як уміла розправлятися з чоловіками Явдоха Щербанівна, як уникла вона *запитання* ^{про що? якого?} пана возного, *в який спосіб* це робить... (В. Шевчук); Складно уявити, щоб у Берліні, Парижі або Амстердамі, у яких взагалі мало кого обходить *питання*, ^{про що? яке?} *де* ти народився, *звідки і на який час* приїхав, міська влада заради наповнення бюджету вдалася до встановлення дискримінаційних норм (Газета по-українськи, 30.03.2007); *Загадка* ^{у чому? яка?} лише, *скільки* людей тепер на них [митинги] приходитиме, *а скільки* приїжджатиме «Мерседесами»... (Урок української, 2007, № 1); ...вони [старі речі] не містять жодного змісту, жодних символів і [...] жодного ключа до *розуміння*, ^{чого? якого?} *навіщо* їх було зберігати (Є. Кононенко); Хто пізнав *тайну*, ^{чого? яку?} *як* керувати ними, обережний має бути... (В. Шевчук); Дівчата *не мали поняття*, ^{про що? якого?} *чим* займається Галина Федорівна, *чи* вона знає щось про давніх мешканців цього закутка (Є. Кононенко).

У синкретичних об'єктно-атрибутивних конструкціях підрядна частина може поєднуватися з опорним іменником за допомогою сполучника якби, напр.: Про поведінку на *випадок*, ^{чого? який?} *якби* синочок був генеральським, партійним, артистичним чи завмагазинним, тебе навіть не інструктують (Є. Кононенко). У реченнях зі сполучниками мов, мовби, мовбито, немовбито, наче, начебто, неначе, ніби, нібито тощо при деяких девербативах

(враження, відчуття) можливе додаткове значення порівняння, напр.: Що ж не так, звідки це *відчуття*,^{чого? яке? подібно до чого?} *ніби* тут хтось був? (Є. Кононенко).

Конструкції зі сполучними словами що, який, котрий мають лише атрибутивне значення, напр.: *Ідея*,^{яка?} *що* в історії людства кілька віків жевріла цяточкою недосяжної мрії, тепер стала дійсністю... (Іван Ле); Не зраджу Тебе ніколи у прагненні усвідомлення того *призначення*,^{якого?} *яке* Ти мені так тихо заповів (Т. Прохасько). Атрибутивна семантика виражена в конструкціях зі сполучником що, ужитим разом з особовим займенником у непрямих відмінках, напр.: Але рука в мене тремтіла, і я не так писав, як прислухався до *оскарження*, *що його* викладав перед паном підстаростою Василь Богданович-Корчевський (В. Шевчук). Поєднання сполучника що з формами непрямих відмінків особових займенників (що його, що її, що їх, що ним, що в ньому тощо), на думку деяких дослідників, виконує функцію сполучного слова, що засвідчує можливість заміни таких сполучень відносним словом який [20: 269], або утворює сполучні групи [18: 99] чи складені сполучні засоби – аналітичні сполучникові компоненти [10: 160–161], або становить поєднання сполучника що з анафоричним займенниковим іменником [5: 282; 17: 292], чи є складеним засобом зв'язку, що постає аналогом сполучного слова [9: 29]; сполучні конструкції що він, що вона, що його кваліфікують і як сполучення відносного займенника що з особовими займенниками [8: 189–190] чи вважають поєднанням сполучника що із займенниками він, вона, його та ін., які, відновлюючи свою давню вказівну функцію, постають у ролі відносних сполучних слів [18: 30–31].

Ступінь вияву поєднаних значень у синкретичних з'ясувально-атрибутивних складнопідрядних реченнях залежить від багатьох чинників, передусім від специфіки сполучних засобів, наявності або відсутності співвідносних вказівних слів, їхніх лексико-граматичних особливостей, наявності чи відсутності атрибутивного поширювача тощо. Такі речення на шкалі перехідності розташовані здебільшого в периферійній зоні, а тому одні з них кваліфіковані складнопідрядними з'ясувальними, а інші – складнопідрядними присубстантивно-означальними.

Об'єктне значення переважає в складнопідрядних реченнях, підрядна частина яких приєднана сполучником що, а опорний іменник не має співвідносного вказівного слова в атрибутивній позиції або інших означальних поширювачів. Трансформацією для виявлення об'єктного значення слугує введення семантично знівельованого корелята те. Напр.: Навіть по кількох роках життя в Мишині [...] вона була пускалася до танцю чи до співу, а може, й до плачу, коли б не *думка*,^{про що? яка?} *що* спонтанний порух жіночого ества можуть не зрозуміти люди (М. Матіос) – пор. Т.: ...коли б не *думка про те*,^{про що? яка?} *що* спонтанний порух жіночого ества можуть не зрозуміти люди.

Атрибутивну семантику увиразнюють співвідносні вказівні займенники чи інші означальні поширювачі, ужиті перед опорним іменником головної частини, напр.: У кожного люду, у кожній країні Живе *такий спогад*,^{який?} *що* в його в давнині Були золоті віки... (Леся Українка); А тоді уже навіки втрачу *невимовно-прекрасне відчуття*,^{яке саме? чого?} *що* вже тобі не могу

все пробачити за синім пругом нашого життя (Р. Третьяков); Висловив *ту думку*, яку? про що? *що*, може, чи не за його пристрасть до музики Ельясберг і робить свої, так звані «раціональні», як він висловлюється, звинувачення в міщанстві (Іван Ле). Такі речення логічніше кваліфікувати як атрибутивно-об'єктні, зважаючи на перевагу атрибутивної семантики.

Наявні конструкції, яким однаковою мірою властиві диференційні ознаки складнопідрядних з'ясувальних і присубстантивно-означальних речень. На шкалі перехідності такі утворення розташовані в проміжній зоні. Напр.: Є *відомості*, про що? які? *що* колишній завідувач постачання матеріалів та помбух після якогось там побачення з відвідувачем втекли з бупру (Іван Ле). Кваліфікація їх як проміжного утворення мотивована відсутністю при опорному іменникові формальних показників з атрибутивним чи з об'єктним значенням (співвідносного вказівного слова або корелята те). Застосування трансформацій дає підстави зробити висновок про можливість уведення цих показників до головної частини, пор. T_1 : Є *такі* відомості, які? що колишній завідувач постачання матеріалів та помбух після якогось там побачення з відвідувачем втекли з бупру; T_2 : Є відомості *про те*, про що? що колишній завідувач постачання матеріалів та помбух після якогось там побачення з відвідувачем втекли з бупру.

До проміжної ланки належать і складнопідрядні речення з опорним компонентом-фразеологізмом, напр.: В цілому ж *дійшли висновку*, про що? якого? *що* патріоти у нас є, але вони дуже затюкані (Л. Костенко) — пор. T_1 : У цілому ж дійшли *такого* висновку, що патріоти у нас є, але вони дуже затюкані; T_2 : У цілому ж дійшли *такого* висновку *про те*, що патріоти у нас є, але вони дуже затюкані. Можливе перетворення і в безсполучникове пояснювальне речення: T_3 : У цілому ж дійшли висновку: патріоти у нас є, але вони дуже затюкані; T_4 : У цілому ж дійшли *такого* висновку: патріоти у нас є, але вони дуже затюкані.

Наявність при опорному іменникові обох поширювачів (співвідносного вказівного слова та корелята те) також уможливило визначення однакового ступеня вияву синтезованих ознак, напр.: [Міг видумати] *Оти софістичні* балачки *про те*, про що? які? *що* таке зрада? (Є. Кононенко).

Для складнопідрядних речень характерний синкретизм форми, змісту та синкретизм форми і змісту водночас. Об'єктно-атрибутивні складнопідрядні речення марковані значеннєвим синкретизмом, суть якого полягає в поєднанні семантико-синтаксичних відношень складнопідрядних одного структурного різновиду — нерозчленованої структури. Перспективу подальших наукових пошуків убачаємо в дослідженні інших комбінацій диференційних ознак у межах складнопідрядних речень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевзенко С. П. Сучасна українська мова. Синтаксис : [навч. посіб.] / С. П. Бевзенко, Л. П. Литвин, Г. В. Семеренко. — К. : Вища шк., 2005. — 270 с.
2. Валгина Н. С. Современный русский язык : [учебник] / Н. С. Валгина, Д. Э. Розенталь, М. И. Фомина. — [5-е изд., перераб.]. — М. : Высшая шк., 1987. — 480 с.
3. Вихованець І. Р. Грамматика української мови. Синтаксис : [підручник] / І. Р. Вихованець. — К. : Либідь, 1993. — 368 с.
4. Галкина-Федорук Е. М. Современный русский язык: Синтаксис :

[учеб. пособие для пед. ин-тов] / Е. М. Галкина-Федорук, К. В. Горшкова, Н. М. Шанский. – М. : Учпедгиз, 1958. – 200 с. 5. **Городенська К. Г.** Граматичний словник української мови: Сполучники / К. Г. Городенська. – Херсон : вид-во ХДУ, 2007. – 340 с. 6. **Гужва Ф. К.** Современный русский литературный язык. Синтаксис / Ф. К. Гужва. – К. : Высшая школа, 1971. – 276 с. 7. **Зарицька В. Г.** Синкретичні типи підрядності в системі складного речення : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / Зарицька Вікторія Григорівна ; Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2004. – 224 с. 8. **Курс** сучасної української літературної мови / [за ред. Л. А. Булаховського]. – К. : Рад. школа, 1951. – Т. 2 : Синтаксис. – 406 с. 9. **Ломакович С. В.** Займенниково-співвідносні речення в сучасній українській мові : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.02 «Українська мова» / Ломакович Світлана Володимирівна ; Тернопільський держ. пед. ін-т. – Тернопіль, 1993. – 382 с. 10. **Ожоган В. М.** Займенникові слова у граматичній структурі сучасної української мови / В. М. Ожоган. – К. : НАН України, Ін-т укр. мови, 1997. – 230 с. 11. **Пономарьова Л. В.** Семантико-граматичні типи власне прислівних складнопідрядних речень : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / Л. В. Пономарьова ; Дніпропетровський національний університет. – Дніпропетровськ, 2002. – 20 с. 12. **Руднев А. Г.** Синтаксис современного русского языка / А. Г. Руднев. – М. : Высш. шк., 1963. – 364 с. 13. **Русская** грамматика : [в 2 т.] / [редкол. : Н. Ю. Шведова (гл. ред.) и др.]. – М. : Наука, 1980. – Т. 2. Синтаксис. – 709 с. 14. **Слинько І. І.** Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища школа, 1994. – 670 с. 15. **Сучасна** українська мова. Синтаксис / [за ред. М. Я. Плющ]. – К. : Вища школа, 1994. – 414 с. 16. **Фигуровская Г. Д.** Структурно-семантические трансформации сложноподчинённых предложений : дисс. ... канд. филोल. наук : 10.02.02 «Русский язык» / Фигуровская Галина Дмитриевна ; Моск. обл. пед. ин-т им. Н. К. Крупской. – М., 1982. – 195 с. 17. **Христіанінова Р. О.** Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові : [монографія] / Р. О. Христіанінова. – К. : Інститут української мови ; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 368 с. 18. **Чередниченко І. Г.** Складнопідрядні речення у сучасній українській мові. Спецкурс для студентів філологічних факультетів / І. Г. Чередниченко. – Чернівці : Чернівецький держ. ун-т, 1959. – 134 с. 19. **Чеснокова Л. Д.** Синкретизм в сфері членов предлошення / Л. Д. Чеснокова // Филологические науки. – 1988. – № 4. – С. 41–47. 20. **Шульжук К. Ф.** Синтаксис української мови : [підручник] / К. Ф. Шульжук. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 408 с.

Шутик Людмила Володимирівна – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. Україна, 18000, м. Черкаси, бульвар Шевченка, 81.

E-mail: l_shytyk@ukr.net

tel: +380679507274

http://orcid.org/0000-0001-5941-672X

Shytyk Lyudmyla Volodymyrivna – Doctor of Philology, Professor at the Department of Ukrainian Linguistics and Applied Linguistics, Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky. Ukraine, 18000, Cherkasy, Shevchenko boulevard, 81.